

**GEOGRAFIYA DARSLARINI O'QITISHDA ATLAS VA XARITALAR BILAN ISHLASH
TEXNOLOGIYALARI**

Adizova Gulruksor Farxodovna

Buxoro viloyat Jondor tuman

10- umumtalim maktabi geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy dunyoda geografiya fanining rivojlanishi va o'qitish metodikasi haqida so'z boradi. Geografiya zamonaviy fanlar tizimida muhim ahamiyat kasb etgan fanlardan biri hisoblanadi. Dunyo uchun dolzarb bo'lgan geosiyosat tushunchasi ham aynan geografik bilimlar bilan bog'liqdir.*

Kalit so'zlar: *geografiya, dunyo fanlari, zamonaviy ilm, geosiy geosiyosat, geoiqlim.*

Аннотация: *В данной статье рассказывается о развитии географии и методики преподавания в современном мире. География является одним из важных предметов в системе современных наук. Понятие геополитики, актуальное для мира, также связано с географическим знанием.*

Ключевые слова: *география, мировые науки, современная наука, геополитика, геоклимат.*

Abstract: *This article describes the development of geography and teaching methods in the modern world. Geography is one of the important subjects in the system of modern sciences. The concept of geopolitics, relevant to the world, is also associated with geographical knowledge.*

Keywords: *geography, world sciences, modern science, geopolitics, geoclimate.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimiga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishga katta e'tibor berilmoqda. Geografiya fanini o'rganishda xaritalar katta ahamiyatga ega bo'lib, o'z navbatida barcha geografik tadqiqotlar ham xaritalar vositasida amalga oshiriladi. Ishning maqsadi o'quvchilarni geografiya darslarida xaritalar bilan ishlash texnologiyalarini rivojlantirish va samaradorligini oshirishdan iborat. Shaxsni shakllantirishda geografik bilimlarning ahamiyati geografik ta'limning umumiy maqsadini shakllantirish imkonini beradi. Shunday qilib, o'quvchilar geografik bilim va ko'nikmalarning to'liq tizimiga ega bo'lib, ularni hayotda, turli vaziyatlarda qo'llash, ya'ni ko'nikmalarni namoyish etish qobiliyatiga ega. Geografiya darslarida qanday kompetensiyalarni shakllantirish mumkin?

- qimmatli va semantik kompetensiyalar hayotga munosabatni, to'g'ri belgilangan qiymat yo'nalishlarini shakllantiradi;

- umumiy madaniy kompetensiyalar etnik guruhlar, oilaviy va ijtimoiy qadriyatlar, an'analar, turmush tarzini o'rganishda shakllanadi. turli millatlar ...

- darsda tarbiyaviy va kognitiv kompetensiyalar shakllanadi va sinfdan tashqari mashg'ulotlar O'quvchi ekskursiya davomida o'zini o'rab turgan dunyo bilan tanishganda, u taxminlardan faktlarni farqlashni o'rganadi va statistik ma'lumotlardan foydalanadi;

- axborot kompetensiyalari zamonaviy axborot vositalari va axborot texnologiyalarini egallashni nazarda tutadi... Masalan, koinotdan o'rganilayotgan hududlar tasvirlarini ko'rsatuvchi va tahlil qilib, dars yoki sinfdan tashqari mashg'ulotlar uchun taqdimot yaratish;

- kommunikativ kompetensiyalar muloqot jarayonida shakllanadi, jumladan, boshqalar bilan qanday munosabatda bo'lish, jamoada ishlash ko'nikmalari, turli ijtimoiy rollarni bilish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yer xaritasidan barcha bo'sh nuqtalar yo'qolganidan so'ng, geograflarning asosiy vazifasi tabiat va insoniyat jamiyatining rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish bo'ldi. Va bugungi kunda geografiyada yangi ajoyib kashfiyotlar qilish mumkin. Geografiya Yerda mavjud bo'lgan ob'ektlar, jarayonlar va hodisalarni o'rganadi. Geografik ob'ektlar juda xilma-xil bo'lib, ular tabiiy (tog'lar va tekisliklar, dengizlar va daryolar) va sun'iy (shaharlar va zavodlar, elektr stantsiyalari va sug'orish kanallari) ga bo'linadi. Atrofimizda har kuni sodir bo'layotgan geografik hodisalarning (vaqt o'zgarishi) tabiat va inson hayotidagi o'rni ham katta. Ko'pgina geografik hodisalar halokatli: vulqonlar va zilzilalar, momaqaldiroqlar va boshqalar. Geograflar ularning kelib chiqishi va halokatli kuchini tasvirlaydi. Ishni bajarishda umumta'lim maktablari uchun mo'ljallangan o'quv atlaslarida berilgan xaritalarni o'zaro taqqoslash, qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

NATIJA

Geografiya fanini xaritasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Xarita geografiya o'rganadigan barcha predmet va hodisalar haqida hikoya qiladi, xaritalar geografik ma'lumotlarni tez, aniq va lo'nda qilib hikoya qilishda geografiya darsliklariga tenglashtiriladi. Geografiya sohasida olib boriladigan har qanday tadqiqotlar ham xaritalar bilan bog'liq ravishda bajariladi. Geografiya ta'limining mazmunli va qiziqarli bo'lishida hamda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda ko'rgazmali qurollar, xususan, xaritalarning o'rni va ahamiyati katta bo'lib, darslarda yuqori samaradorlikka erishish uchun matnli ma'lumotlar berish bilan birga muntazam ravishda turli mavzulardagi va masshtabdagi o'quv xaritalari, atlaslar, globuslar, yozuvsiz xaritalar bilan ishlash talab etiladi. Binobarin, o'quvchilar turli geografik ob'ektlarning geografik o'rnini bilmay turib, ular haqidagi ma'lumotlarni ongli holda o'zlashtira olmaydilar.

O'qituvchi o'quvchilarni yangi geografik ob'ektlar bilan tanishtirish jarayonida ularni devoriy xaritadan ko'rsatib, bu ob'ektlarni atlas yoki darslik xaritasidan topishni va ularning geografik o'rnini tahlil qilishni o'rgatishi maqsadga muvofiqdir. Xarita

mavzusi bilan tanishtirilib, asosan nimalar tasvirlanishi zarurligi aytib o'tiladi. Masalan, "Dunyoning tabiiy xaritasida" materik va okeanlarning chegaralari, relyefi, qismlari, geografik obyektlari, quruqlikdagi relyef shakllari, suv havzalari, relyefning asosiy baland va past joylari, muhim bo'lgan aholi punktlari, okeanning suvosti relyefi, qismlari va hakoza. Xaritaning masshtabi haqida tushuncha beriladi. Masshtabning turlari, undan foydalanish, nomli, sonli, chiziqli masshtablar bilan ishlash, masofani aniqlash ko'nikmalarini shakllantirish zarur. Bunda o'quvchilarga sonli masshtabda ifodalashni tushuntirish kerak. Chunki aksariyat xaritalarda sonli masshtabdan foydalaniladi. Sonli masshtabni nomli masshtabga o'tkazishda kilometrda ifodalash uchun 5 ta nol(0), metrda ifodalash uchun 2 ta nol(0)ni o'chirib hisoblashga o'rgatish yaxshi samara beradi.

Xaritalarda har bir geografik obyekt va hodisalar o'ziga xos shartli belgi bilan tasvirlanishi aytib o'tiladi. Shartli belgilarning turlari, yozuvli, geometrik shaklli, chiziqli, rangli, nuqtali, harfli, raqamli, ko'rsatkichli, rasmlil va boshqa shartli belgilar ko'rsatilib, misollar keltiriladi. O'quvchilarda shartli belgilarni o'qish ko'nikmasi shakllantiriladi. Jumladan, yozuvli shartli belgilar bilan ishlaganda o'quvchi geografik obyektlar nomini o'qib, yozuvlarni bir-biridan farqlay olishni o'rganishi kerak. Bunda geografik obyektlar nomlari yozilgan harflar bir-biridan katta-kichikligi, yo'g'onligi, rangi, hajmi bilan farq qiladi. Masalan, materik va okean nomlari yirik harflar bilan, o'lkalar, davlatlar, dengizlar ularga nisbatan kichikroq harflar bilan yoziladi. Geografik obyektning maydoniga mos holda yozuv kichrayib boradi. Geometrik shakllar bilan foydali qazilmalar, chiziqli shartli belgilar bilan geografik obyektlarning chegaralari, yo'llar, daryolar tasvirlanadi. Chiziqli shartli belgilar yo'g'onligi, ranglari, kesmalarga bo'linganligi va uzuq-uzuq chiziqli bo'lishi bilan bir-biridan farq qiladi. Bu o'quvchiga alohida ta'kidlab o'tilishi shart, chunki o'quvchi davlat chegarasi bilan uning ma'muriy hududlari chegarasini farqlay olishi lozim. Yo'llarni tasvirlashda ham chiziqning yo'g'onligiga, turli kesmalar bilan bo'linganligiga, rangiga qarab so'qmoq yo'l, asfalt yo'l, beton yo'l yoki temiryo'l ekanligini bilishi zarur. Chiziqli shartli belgi bilan yana har xil liniyalar – elektr liniyalari, bir xil voqea va hodisalarni tutashtiradigan izochiziqlar ham tasvirlanadi. Bunday belgilar rangi bilan ham farqlanadi. Rangli shartli belgilar voqea va hodisalarni bir-biridan farqlashda: quruqlik va suv havzalarini, relyefini, tabiat zonalari, iqlim mintaqalari, davlatlar, aholi va sanoat obyektlarini tasvirlaganda ishlatiladi. Ranglar yana och va to'qligi bilan ham voqea hodisalarni o'zgarib borishini tushuntiradi. Masalan, suv havzalarida moviy rangning to'qlashib borishi suv havzasining chuqurlashib borayotganini bildiradi. Yoki aholi xaritalarida aholi zichligi jigir rangda tasvirlanadi.

Och jigir rangdagi hududlar aholi siyrakligini bildirsa, rang to'qlashib borishi aholi zichligining ortib borishini tushuntiriladi. Shuningdik, o'quvchilar keyinchalik xaritada berilmagan ayrim ma'lumotlarni ham bilib olishga intiladilar. Xaritani o'qish asosida tegishli xulosa va yakunlar chiqara olishlari uchun o'quvchilarga beriladigan savollar

nazariy bilimlarga asoslanuvchi, hodisa sabablarini aniqlovchi savollar bo'lishi kerak. Masalan: Himolay tog'larining janubda yog'in nima uchun juda ko'p-u, shimolida kam? Qoraqum bilan Qizilqumning cho'l bo'lishiga sabab nima? degan savollar. O'quvchilarni xaritadan oladigan bilimlari ma'lum bir tartib, reja asosida (masalan, joyning geografik o'rnini quyidagi tartibda: joyning nomi, u joylashgan materik, uning geografik kengligi va uzunligi, dengiz va quruqlikdagi chegaralari, geografik o'rnining qulay va noqulayligi) bo'lishi kerak.

MUHOKAMA

Xaritani o'qish ko'nikmalarini takomillashtirishda xarita bo'ylab "sayohat"ning ahamiyati katta. O'quvchilarni "sayohat" marshrutlari bilan tanishtirish kerak. Xaritada qilinadigan "sayohat" bilan o'quvchilar xaritani jonlantiradilar, xaritadagi ob'ektlarni o'zlari o'sha joylarda bo'lgandek hikoya qilib beradilar. Yevrosiyo mavzusiga oid bir necha «sayohat» marshrutlarini ko'rib chiqaylik.

1-marshrut. Londondan Evrosiyaning janubiy qirg'oqlari bo'ylab kemada Vladivostokkacha sayohat.

2- marshrut. Toshkent – Kobul – Dehli (avtomashinada) – Kalkutta (poezd) – Jakarta (kemada) sayohati.

3- marshrut. Toshkent kengligi bo'ylab Evrosiyaning g'arbiy chekkasidan sharqiy chekkasigacha samolyotda sayohat.

Bu sayohatlarda o'quvchilar Evrosiyaning turli mazmundagi xaritalari, rasmlar, gerbariylardan foydalanadilar. Birinchi marshrutda o'quvchilar kandy okean, dengiz, bo'g'oz orqali, qaysi yarimorol va orollar yonidan o'tganliklari haqida dengizlarning muzlash yoki muzlamaslik sabablari haqida so'zlab beradilar. Ikkinchi va uchinchi marshrutlarda yo'lda uchragan har bir joyning er yuzasi, dengizlar, iqlimning o'ziga xos xususiyati, daryo va ularning xususiyati, o'simlig va hayvonot olami, aholisi haqida, shuningdek sayohat uchun qulay vaqt va yo'lda uchraydigan qiyinchiliklar haqida gapirib beradilar. "Sayohat" vaqtida har bir joyning tabiiy sharoitini o'z o'lkasining tabiiy sharoiti bilan taqqoslab boradilar. Bir marshrutga 2-3 o'quvchi (marshrutni bir necha qismga bo'lib) javob berishi mumkin. Xarita bo'ylab qilingan sayohat o'rganilgan materialni mustahkamlash va takrorlash maqsadida tashkil etilishi mumkin.

XULOSA

Geografiya sohasida olib boriladigan har qanday tadqiqotlar ham xaritalar bilan bog'liq ravishda bajariladi. Xarita – geografiya darslarida bilim olishning asosiy manbaidir. SHunday ekan har bir o'quvchi xaritani o'qiy olishi lozim. Agar o'quvchi xaritaga qarab o'rganilmagan dengiz yoki daryo haqida gapira olsa, tog'larning balandligi va yo'nalishini aniqlay olsa, ma'lum bir joyning yer yuzasini yoki iqlimini ta'riflay olsa, bu o'quvchi xaritani biladi, deyish mumkin. Xaritani o'qishdan avval xaritani tushunish kerak. Xaritani tushunish uchun esa xaritaning shartli belgilarni bilish zarur. Ammo o'quvchiga xarita shartli belgilar o'rgatilsayu, xaritani o'qishga oid mashqlar o'tkazilmasa, u samarali natija bermaydi. Xaritalarni odatda suhbat yo'li

bilan taqqoslanadi, masalan, o'qituvchi o'quvchilarga savol beradi, o'quvchilar savollarga xaritalar asosida javob berish bilan faktik ma'lumotlarni aniqlaydilar va bu xaritalarni bir-biriga solishtirib tegishli xulosalar chiqaradilar. Xullas, geografik xaritalarni o'rganish davomida o'quvchilarning geografik dunyoqarashi, voqea, hodisa va jarayonlarni anglab yetishi, tushuntirishi va xulosa chiqarishi, hayotda qo'llay olishi, turli mazmundagi xaitalarni o'qib, ulardan to'g'ri foydalanish ko'nikmalari shakllanib boradi.

REFERENCES:

1. Tojjeva Zulxumor Nazarovna, Dusmanov Farhod Azamqulovich, Muhamedova Nazokat Jurayevna, & Haydarova Surayyo Abdusalomovna (2016). Mustaqillikdan keyingi yillarda O'zbekiston Respublikasi aholisining o'limi va umr ko'rish davomiyligi. Evropa ilmiy sharhi, (3-4), 24-27.
2. Ibroimov, S., & Madaminova, M. (2020). Maktablarda geografiya fanini o'qitish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Academic research in educational sciences, (1).
3. "Tabiiy geografiya" (O'rta Osiyo tabiiy geografiyasidan amaliy ish) Darslik (T., TDPU, 2014), 56.b.
4. www.ziyo.uz
5. Qoriyev M., Markaziy Osiyo tabiiy geografiyasi, 2-nashr, T., 1968.